

Ocena krajobrazu wsi wielkopolskiej na przykładzie Owińsk

Evaluation of landscape of the Wielkopolska countryside based on a village of Owińska

Agnieszka Targońska, Bożena Łukasik

Katedra Terenów Zieleni
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
ul. Dąbrowskiego 159, 60-594 Poznań
ktzagac@up.poznan.pl, ktzstep@up.poznan.pl

Abstract. North-east of Poznań, between the Warta River and the Puszcza Zielonka landscape park we may find a little-known area with very interesting landscape. A village of Owińska constitutes its centre. The aim of the conducted investigations was evaluation of landscape of this area at the simultaneous application of two evaluation methods. The landscape composition analysis was conducted, based on the survey of natural and cultural objects. These objects were evaluated. Next analyses were conducted on the distribution and surroundings of those objects, which were evaluated as definitely positive or negative. Moreover, the distribution of points, sequences and view axes was shown. In the second part of the study the JARK method of architectural and landscape units, developed by J. Bogdanowski, was presented. Results of both methods of visual condition evaluation were compared. In both cases it was found that in the study area objects and JARK units with a high evaluation level predominate. Results of the dual analyses constituted the justification for the necessity to apply for the protection of landscape in Owińska and at the same time indicated a high potential for the development of tourism in that area.

Słowa kluczowe: krajobraz, waloryzacja, Owińska

Key words: landscape, evaluation, Village of Owińska

Wprowadzenie

Na północ od Poznania, nad Wartą, znajduje się mało znany teren o bardzo ciekawym krajobrazie, którego centrum stanowi wieś Owińska. Obszar ten wyróżnia atrakcyjny krajobraz i szczególne położenie w systemie przyrodniczo-przestrzennym. Celem podjętych badań była waloryzacja krajobrazu Owińsk z zastosowaniem dwóch sposobów oceny. Krajobraz, zgodnie z Europejską Konwencją Krajobrazową (2000 r.) jest rozumiany jako obszar, postrzegany przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i/lub ludzkich.

Materiał i metody

Badaniami objęto obszar leżący w gminie Czerwonak na północ od Poznania. Znajduje się on pomiędzy rzeką Wartą a Parkiem Krajobrazowym Puszcza Zielonka. Obejmuje wsie Owińska, Bolechówko, Potasze, Annowo, fragment wsi Bolechowo oraz niewielką część Puszczy Zielonki. Występują tu formy zagospodarowania

rolniczego i leśnego typowe dla Wielkopolski oraz duże połacie nieużytków. Wieś Owińska wyróżnia się wieloma zabytkami. Na szczególną uwagę zasługuje kościół i klasztor pocysterski, zespół pałacowo-parkowy i XIX-wieczna zabudowa nieczynnego szpitala psychiatrycznego.



Ryc. 1. Zabudowa poklasztorna w Owińskach (Targońska 2003).

Fig. 1. Former convent buildings in Owińska (Targońska 2003).



Ryc. 2. Zespół pałacowo-parkowy w Owińskach (Targońska 2005).

Fig. 2. The palace and park complex in Owińska (Targońska 2005).

Ocenę krajobrazu Owińsk przeprowadzono dwiema różnymi metodami. Pierwsza z nich to analiza kompozycyjna. Jej podstawą była ogólna inwentaryzacja i waloryzacja obiektów przyrodniczych i kulturowych występujących na terenie badań. Przyjęto trzystopniową skalę ocen, określając obiekty jako:

- pozytywne (czyli te, których istnienie podnosi walory krajobrazu),
- obojętne (obiekty, nie wyróżniające się istotnie)
- negatywne (elementy, które naruszają harmonię krajobrazu).

W dalszej kolejności określono rozmieszczenie i sąsiedztwo tych elementów, które uzyskały ocenę pozytywną lub negatywną. Ponadto zinwentaryzowano punkty, ciągi i osie widokowe uznając, że decydują one o możliwości obserwacji krajobrazu.

W drugim etapie pracy zastosowano metodę jednostek architektoniczno-krajobrazowych (JARK), opracowaną przez Bogdanowskiego (1999) poszerzoną o ocenę pokrycia roślinnego. W tym celu obszar badań podzielono na fragmenty homogeniczne pod względem ukształtowania i pokrycia terenu oraz pochodzenia historycznego. Następnie krajobraz poszczególnych jednostek poddano ocenie. Waloryzację wykonano w trzech równoważnych kategoriach krajobrazu: kulturowego, naturalno-kulturowego i naturalnego, wcześniej ustalając dla nich proporcjonalne stopnie oceny:

dla krajobrazu, którego pokrycie stanowi zabudowa

- I – kompozycja zabytkowa jednorodna,
- II – kompozycja zabytkowa nawarstwiona,
- III – kompozycja zabytkowa dominująca nad współczesną,
- IV – kompozycja współczesna jednorodna,
- V – kompozycja mieszana – dominująca współczesna stosunkowo harmonizująca z dawną,
- VI – kompozycja mieszana – dominująca współczesna sprzeczna z dawną,
- VII – krajobraz zdegradowany, nie posiadający śladów kompozycji,

dla krajobrazu, którego pokrycie stanowi roślinność

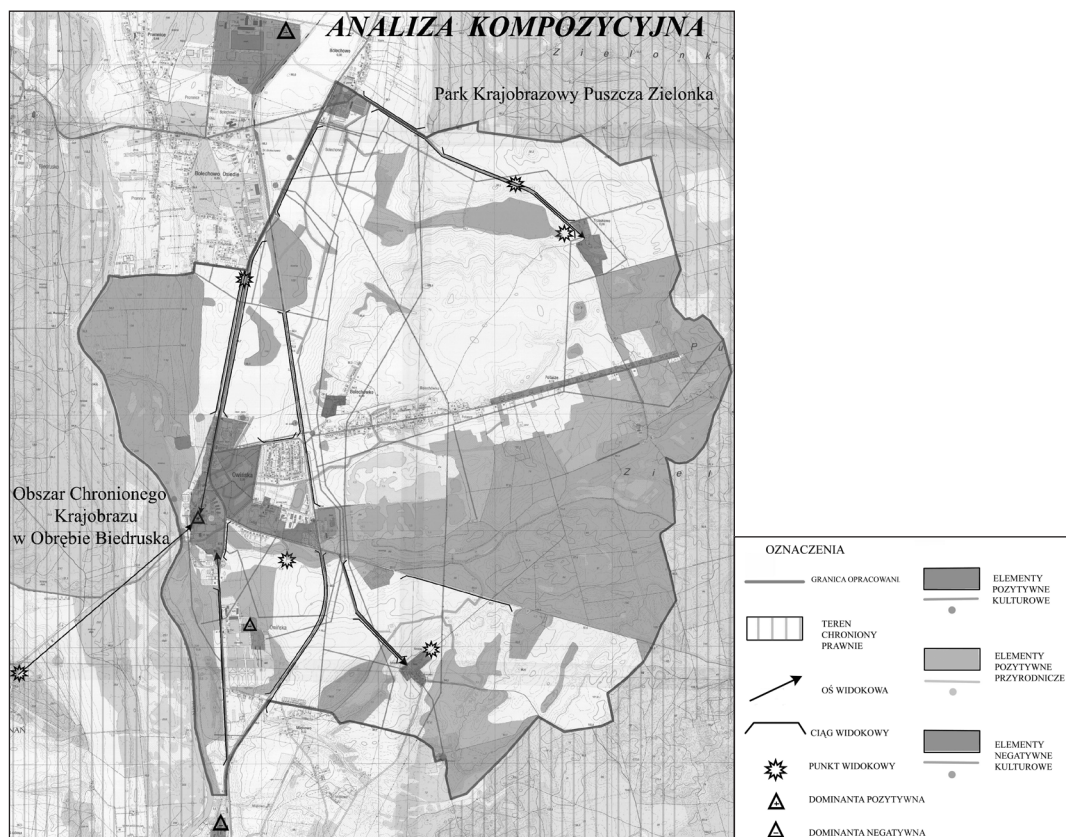
- I – rzeźba terenu i roślinność naturalne.
- II – historyczne kulturowe zmiany rzeźby terenu, roślinność naturalna,
- III – historyczne kulturowe zmiany roślinności, rzeźba terenu naturalna,
- IV – historyczne kulturowe zmiany rzeźby terenu i roślinności,
- V – współczesne kulturowe zmiany rzeźby terenu, roślinność naturalna,
- VI – współczesne kulturowe zmiany roślinności, rzeźba terenu naturalna,
- VII – współczesne kulturowe zmiany rzeźby terenu i roślinności.

Rezultaty obu sposobów oceny krajobrazu porównano.

Wyniki analizy kompozycyjnej

W krajobrazie Owińsk brak obiektów przyrodniczych o ocenie negatywnej. Za elementy pozytywne uznano: tereny chronione prawnie, lasy, łąki i tereny powyrobiskowe i porolne podlegające intensywnej sukcesji roślin, ciągi zadrzewień, drzewa pomnikowe, naturalne ciek i wody stojące, zespół stawów rybnych, zespoły zabudowy zabytkowej wraz z towarzyszącą zielenią, historycznie ukształtowany układ drożny, zabytkowy cmentarz. Atrakcyjność krajobrazu obniżają: zespoły zabudowy nie harmonizujące z zabytkowym charakterem wsi, zakład szklarniowy, napowietrzne linie wysokiego napięcia, linia kolejowa, gminne wysypisko śmieci. W pobliżu centrów wsi obserwuje się wyraźne zagęszczenie obiektów kulturowych, zarówno cennych, jak i naruszających harmonię krajobrazu. Natomiast w zakresie form przyrodniczych – duże obszary ocenione pozytywnie występują przede wszystkim w części środkowej i na obrzeżach terenu badań. Mniejsze pozytywne elementy przyrodnicze towarzyszą zabudowie. Obiekty o różnej ocenie często sąsiadują ze sobą, a nawet przenikają się wzajemnie. Najmocniej eksponowane w przestrzeni są obiekty wysokie, często o dużej kubaturze, pełniące rolę dominant. Elementami liniowymi, które oddziałują podobnie jak dominanty negatywne, są napowietrzne linie energetyczne. Choć są to urządzenia o małej kubaturze, to jednak ich wysokość oraz powszechność występowania powoduje, że są zauważane niemal z każdego punktu obserwacji.

Zidentyfikowano sześć punktów i pięć osi widokowych. Najstarszymi są: oś w kierunku kościoła poklasztornego i oś w kierunku kościoła p.w. św. Mikołaja (zakłócona przez późniejszą zabudowę). Ich bieg pokrywa się z historycznym traktem przechodzącym przez Owińska. Warta podkreślenia jest oś widokowa, która biegnie z parku w Radojewie, pozostającego poza terenem badań, do wieży kościoła poklasztornego w Owińskach. Najważniejszym z ciągów widokowych jest droga krajowa nr 196. Przebiegając przez lekko falisty teren otwarty pozwala na obserwację rozległych wnętrz krajobrazowych.



Ryc. 3. Analiza kompozycyjna (Targońska 2004).
 Fig. 3. Composition analysis (Targońska 2004).

Wyniki badań metodą jednostek architektoniczno krajobrazowych (JARK)

Na obszarze badań wyróżniono 29 jednostek architektoniczno krajobrazowych (JARK). Ich kształt i powierzchnia są bardzo różne. Jednostki o krajobrazie naturalnym zajmują łącznie bardzo małą powierzchnię. Krajobraz naturalno-kulturowy prezentują kompleksy leśno-łąkowe nad Wartą, lasy Puszczy Zielonki, wschodnia część stawów pocysterskich oraz fragment dawnej żwirowni. Zajmują one znaczną część obszaru badań. Największą łączną powierzchnię mają jednostki o krajobrazie kulturowym. Są to duże połacie pól i nieużytków, łąki, zachodnia część stawów pocysterskich oraz tereny zabudowane wraz z towarzyszącą roślinnością. We wszystkich kategoriach krajobrazu powierzchniowo przeważają JARK ukształtowane historycznie. Mają one różny czas powstania, a bywa, że w obrębie jednej jednostki widoczne są nawarstwienia. Uwzględniając łączną powierzchnię jednostek w danej kategorii krajobrazu oraz czas ich powstania przyjęto uogólnienie, że Owińska reprezentują krajobraz kulturowy historycznie nawarstwiony. W kategorii krajobrazu kulturowego i naturalnego powierzchniowo przeważają jednostki wysoko oceniane. Tworzą one zespół zwarty terytorialnie. Natomiast w kategorii krajobrazu naturalno-kulturowego obserwowano duże zróżnicowanie jakościowe poszczególnych JARK. Przeważały jednostki o wysokiej lub dość niskiej ocenie.

Dyskusja

W krajobrazie Owińsk przeważają obiekty (powierzchniowe, liniowe, punktowe) oraz jednostki JARK oceniane wysoko. Wyniki badań potwierdziły zapis zawarty w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa

Tabela 1. Zasób, waloryzacja i wytyczne dla jednostek architektoniczno-krajobrazowych (JARK).
 Table 1. Resources, evaluation and guidelines for architectural and landscape units (JARK).

nr JARK	zasób			waloryzacja		
	JU	JP	JH	krajobraz kulturowy	krajobraz naturalno-kulturowy	krajobraz naturalny
1	A	III	b	III		
2	A	I	a	II		
3	B	II	c		V	
4	B	III	b	I		
5	B	I	a/b	II		
6	A	IV	b			I
7	A	IV	b			I
8	A	IV	b		II	
9	A	III	a	III		
10	B	III	a	III		
11	A	III	b	II		
12	B	III	c	IV		
13	B	III	b	III		
14	B	II	a	I		
15	B	III	c	VII		
16	B	IV	c		VI	
17	B	III	b	III		
18	B	III	d	IV		
19	B	III	b	III		
20	B	II	c		V	
21	B	II	a		II	
22	B	IV	c		VI	
23	B	I	a/b	II		
24	B	III	b	I		
25	B	IV	b			I
26	B	IV	b			I
27	B	III	c	IV		
28	A	I	b		II	
29	B	I	a/b	II		

Objaśnienia do tabeli:

ZASÓB

JU – jednostki ukształtowania

A – przełomowa dolina rzeki Warty

B – wysoczyzna gnieźnierska (teren lekko sfalowany)

JP – jednostki pokrycia

I – pola, łąki, nieużytki

II – wody

III – zabudowa wraz z towarzyszącą zielenią

IV – lasy

V – tereny poeksploatacyjne

JH – jednostki historyczne

a – 1242-1797 (własność zakonu cysterek)

b – 1797-1945 (własność rodziny von Treskow i państwa pruskiego)

c – 1945-1989 (własność państwa polskiego – PRL)

d – 1998- do dziś (własność państwa polskiego – III Rzeczpospolitej)

WALORYZACJA

krajobraz o pokryciu, które stanowi zabudowa

I – kompozycja zabytkowa jednorodna

II – kompozycja zabytkowa nawarstwiona

III – kompozycja zabytkowa dominująca nad współczesną

IV – kompozycja współczesna jednorodna

V – kompozycja mieszana – dominująca współczesna stosunkowo harmonizująca z dawną

VI – kompozycja mieszana – dominująca współczesna sprzeczna z dawną

VII – krajobraz zdegradowany, nie posiadający śladów kompozycji

krajobraz kulturowy o pokryciu roślinnym

I – rzeźba terenu i roślinność naturalne

II – historyczne kulturowe zmiany rzeźby terenu, roślinność naturalna

III – historyczne kulturowe zmiany roślinności, rzeźba terenu naturalna

IV – historyczne kulturowe zmiany rzeźby terenu i roślinności

V – współczesne kulturowe zmiany rzeźby terenu, roślinność naturalna

VI – współczesne kulturowe zmiany roślinności, rzeźba terenu naturalna

VII – współczesne kulturowe zmiany rzeźby terenu i roślinności

Legend to table:

RESOURCE

JU – layout units

A – ravined valley of the Warta River

B – the Gniezno plateau (slightly undulated area)

JP – cover units

I – fields, meadows, fallow land

II – waters

III – buildings with accompanying green

IV – forests

V – formerly used areas

JH – historical units

a – 1242-1797 (property of the Cistercian convent)

b – 1797-1945 (property of the Treskow family and the Prussian state)

c – 1945-1989 (property of the Polish state – the People's Republic of Poland)

d – 1998- to present (property of the Polish state – the Republic of Poland)

EVALUATION

landscape with cover comprising building development

I – homogeneous historical composition

II – layered historical composition

III – historical composition dominating over contemporary one

IV – homogeneous contemporary composition

V – composition mixt up – dominating contemporary relatively harmonizing with old

VI – composition mixt up – dominating contemporary contradictory with old

VII – degraded landscape, with no traces of composition

Cultural landscape with vegetation cover

I – surface feature and natural vegetation

II – historical cultural changes in surface features, natural vegetation

III – historical cultural changes in vegetation, natural surface feature

IV – historical cultural changes in surface features and vegetation

V – contemporary cultural changes in surface features, natural vegetation

VI – contemporary cultural changes in vegetation, natural surface features

VII – contemporary cultural changes in surface features and vegetation

Wielkopolskiego (Nielacna et al 2003), według którego Owińska znajdują się na obszarze kulturotwórczym, tj. o najwyższych wartościach i walorach dziedzictwa kulturowego, a jednocześnie o dużym udziale wartości przyrodniczych i krajobrazowych. Duże walory krajobrazu objętego badaniami oraz bezpośrednie sąsiedztwo

obszarów chronionych prawnie (Parku Krajobrazowego Puszcza Zielonka, Obszaru Chronionego Krajobrazu w Obrębie Biedruska i Doliny Warty) stanowią podstawę do wysunięcia wniosku o konieczności ochrony tego terenu. Te same atuty pozwalają uznać krajobraz Owińsk za atrakcyjny turystycznie. Rolnictwo, budownictwo, usługi, handel i komunikację powinny pełnić funkcje uzupełniające. Niestety szczegółowe ustalenia w/w Planu określają okolice Owińsk jako wielofunkcyjny obszar intensywnego rozwoju oraz strefę wzbogaconej aktywności społecznej i gospodarczej. Ponadto przewidują budowę obwodnicy miasta Poznania i bezkolizyjnego węzła komunikacyjnego. Mając na uwadze wysoką ocenę krajobrazu Owińsk realizację tych zamierzeń należy uznać za niedopuszczalną.

Literatura

- Bogdanowski J., 1999. Metoda jednostek i wnętr architektoniczno-krajobrazowych (JARK-WAK) w studiach i projektowaniu. Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki, Kraków.
- Nielacna L., Bryl M., Czerniak M., Derc A., Łosiewicz G. et al., 2003. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Poznańskiego. Aglomeracja Poznańska. Wielkopolskie Biuro Planowania Przestrzennego, Poznań.
- Targońska A., 2004. Krajobraz kulturowy Owińsk jako część systemu obszarów chronionych. Praca doktorska niepublikowana. Poznań.

